

8. Porges S.W. The Polyvagal Theory: Neurophysiological Foundations of Emotions, Attachment, Communication, and Self-regulation. W.W. Norton & Company, 2011. 347 p.

9. Sterling P., Eyer J. Allostasis: A new paradigm to explain arousal pathology. *Handbook of Life Stress, Cognition and Health* / eds. S. Fisher, J. Reason. John Wiley & Sons, 1988. P. 629–649.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-619-8-8>

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ МОРАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СТРУКТУРІ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

Гарькавець Сергій Олексійович

*доктор психологічних наук, професор, професор кафедри
психології та соціології,*

*Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля
м. Київ, Україна*

Левандовський Валерій Володимирович

*здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
спеціальності 053 «Психологія»,*

*Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля
м. Київ, Україна*

Сучасні кризові умови нашого існування, що позначаються високою стресогенністю, актуалізують проблему збереження ментального здоров'я особистості, як ніколи раніше. Це пов'язано з тим, що сучасні процеси глобалізації, діджиталізації тощо сприяють зростанню невизначеності, складності та інформаційного різноманіття сьогодення.

У зв'язку з цим провідне місце посідає концепт життєстійкості як інтегративна характеристика, що забезпечує психологічну витривалість, адаптивність і здатність людини до відновлення після травматичних подій.

Водночас, під час криз загострюється проблема феномену моральної відповідальності – внутрішньої готовності особистості брати

на себе наслідки прийнятих рішень, переживати їх етичний вимір і здійснювати моральну рефлексію. Особливої ваги це набуває для представників професій з підвищеним рівнем соціальної відповідальності (медичних працівників, педагогів, правоохоронців тощо).

У більшості досліджень моральна відповідальність розглядається як позитивний чинник особистісного розвитку. Проте, в особливо гострі кризові періоди моральна відповідальність засвідчує свою амбівалентність: може спричиняти надмірну саморефлексію, румінації, переживання провини, що ускладнюють процес психологічної адаптації.

Отже, постає проблема теоретичного осмислення подвійної ролі моральної відповідальності в структурі життєстійкості особистості та визначення умов, за яких вона виступає чинником збереження або ризику її ментального здоров'я.

З'ясовано, що життєстійкість, що структурно включає залученість, контроль та прийняття виклику [4], насамперед забезпечує специфічний спосіб інтерпретації складних подій, як значущих, керованих і потенційно зростаючих [6]. Дослідження свідчать, що високий рівень життєстійкості корелює зі зниженням тривожності, депресивних проявів і професійного вигорання [5].

Разом із тим життєстійкість не зводиться до емоційної холодності або ігнорування переживань. Її сутність полягає у здатності інтегрувати травматичний досвід у систему особистісних смислів [1].

Встановлено, що моральна відповідальність особистості охоплює усвідомлення етичних наслідків власних рішень, здатність до емпатії, переживання провини та внутрішню вимогливість до себе [2]. У помірному, збалансованому прояві моральна відповідальність посилює внутрішній локус контролю та формує відчуття смислу діяльності [6], підтримує професійну ідентичність [2] та сприяє посттравматичному зростанню [5]. У цьому випадку вона інтегрується в структуру життєстійкості через компонент залученості та прийняття виклику [4].

Проте разом із ресурсною функцією моральна відповідальність володіє певним дезадаптивним потенціалом. У кризових умовах вона здатна трансформуватися у надмірну самокритику, румінації та переживання «моральної травми» – стану внутрішнього конфлікту, що виникає внаслідок неможливості діяти відповідно до власних етичних стандартів [2; 5]. А, надмірна моральна рефлексія підвищує рівень тривожності, ускладнює психологічне дистанціювання, сприяє емоційному виснаженню та знижує адаптивність [4].

Таким чином, моральна відповідальність не є лінійно пов'язаною з життєстійкістю. Її вплив має нелінійний характер і залежить від рівня саморегуляції та розвитку емоційного інтелекту [6; 7].

Ствердно, кризова ситуація має не лише психологічний, а й екзистенційний вимір. Вона ставить особистість перед необхідністю вибору, який виходить за межі зовнішніх обставин і торкається внутрішньої системи цінностей. У цьому контексті моральна відповідальність постає як форма самовизначення.

З екзистенційної точки зору відповідальність не обмежується соціальними нормами, а пов'язана з усвідомленням свободи та прийняттям її наслідків [3]. Проте свобода вибору в кризових умовах часто супроводжується внутрішнім конфліктом між «можу» та «повинен». Саме ця напруга здатна породжувати феномен морального страждання [7].

Парадокс полягає в тому, що здатність до глибокої моральної рефлексії робить особистість більш чутливою до етичних дилем, але водночас більш уразливою до внутрішнього виснаження [2]. У ситуації, коли обставини не дозволяють реалізувати моральний ідеал повною мірою, виникає ризик формування стійкого почуття провини або сумніву у власній компетентності.

Життєстійкість у цьому аспекті передбачає не заперечення моральних переживань, а їх інтеграцію у ширший смисловий контекст. Вона пов'язана зі здатністю прийняти обмеженість людських можливостей та водночас зберегти вірність базовим цінностям [4].

Таким чином, моральна відповідальність може розглядатися як своєрідний «екзистенційний каталізатор», який або поглиблює внутрішню цілісність особистості, або провокує фрагментацію переживань – залежно від рівня сформованості рефлексивної культури та емоційної саморегуляції.

З'ясовано, що емоційний інтелект виступає ключовою умовою збереження балансу між моральною чутливістю та психологічною стійкістю [7]. Отже, навички саморегуляції, здатність до конструктивної комунікації, толерантність до невизначеності, уміння встановлювати межі відповідальності дозволяють трансформувати моральну відповідальність із фактору ризику в ресурс життєстійкості. У цьому контексті освітній процес має бути спрямований не лише на формування цінностей, а й на навчання адаптивної рефлексії – здатності аналізувати власні дії без руйнівного самозвинувачення.

Таким чином, моральна відповідальність має амбівалентний характер, а саме у помірному прояві вона підсилює життєстійкість через смислову інтеграцію досвіду, у надмірному – може виступати чинником емоційної вразливості. Вплив моральної відповідальності

на життєстійкість є опосередкованим рівнем саморегуляції та розвитком емоційного інтелекту. При цьому, життєстійкість особистості у кризових умовах передбачає не зниження її моральної чутливості, а розвиток здатності до інтеграції суперечливого досвіду без руйнації самооцінки.

Література:

1. Бауман З. Плинна сучасність / пер. з англ. О. Березко, Т. Цимбала. Київ : Дух і Літера, 2007. 240 с.
2. Гоулман Д. Емоційний інтелект / пер. з англ. С.-Л. Гумецької. Харків : Віват, 2018. 512 с.
3. Гуссерль Е. Картезіанські роздуми. Вступ до феноменології / пер. з нім. В. Кебуладзе. Київ : Темпора, 2021. 296 с.
4. Ліц Б.Т. та ін. Моральна травма у військових: психологічні аспекти. *Науковий часопис психології*. 2016. № 5. С. 695–706.
5. Мадді С. Теорія життєстійкості: концепція та дослідження. Київ : Психологічні студії, 2005. 120 с.
6. Тедеші Р., Калгун Л. Посттравматичне зростання. *Науковий журнал психології*. 2010. № 2. С. 1–10.
7. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу: психолог у концтаборі / пер. з англ. О. Замойської. Харків : КСД, 2023. 160 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-619-8-9>

ФОРМУВАННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕДИЧНИХ СЕСТЕР ПІД ЧАС РОБОТИ У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

Головнюва Оксана Вікторівна

викладач вищої категорії, викладач-методист

викладач основ психології,

Криворізький фаховий медичний коледж

м. Кривий Ріг, Україна

Сучасні умови функціонування системи охорони здоров'я характеризуються зростанням кількості кризових ситуацій, що потребують від медичних працівників високого рівня професійної та психологічної підготовки. Особливої актуальності набуває проблема формування резильєнтності у майбутніх медичних сестер, оскільки їхня діяльність